

Тищук О. М.

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ: ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ

Стаття присвячена конкретизації місця та ролі якості вищої освіти в системі соціальної функції держави. Відповідна проблематика була розкрита через призму результатів аналізу змісту соціальних функцій держави та з'ясування особливостей їх взаємозв'язків з проблематикою якості вищої освіти. З метою визначення місця соціальних функцій серед інших напрямів діяльності держави було розглянуто категоріальний зміст феномену «функції держави» та виокремлено його квінтесенцію у межах найбільш поширених у науковому обігу тлумачень. Такий крок дозволив ідентифікувати не лише основні конструкти функцій держави, а й сформуувати підґрунтя для розгляду наявних у науковому дискурсі підходів до їх класифікації. За результатами аналізу змісту класифікацій функцій держави було, по-перше, визначено фокус їх безпосередньої уваги (загально-адміністративний, загально-функціональний, загально-змістовний та загально-суспільний підходи), а по-друге – опрацьовано структуру соціальної сфери держави. Відповідна структура розкривається через сукупність взаємодіючих між собою інститутів, інституцій та дій, а також поєднаних у межах соціальної функції підсистем (підсистеми соціально-трудових відносин, освіти та науки, охорони здоров'я, соціального захисту та забезпечення, рекреаційних послуг та туризм, побутових послуг та громадського харчування, житлово-комунального господарства тощо). Визначено, що кожна з підсистем соціальної сфери держави має свій рівень зв'язків з проблематикою якості вищої освіти. Такий крок дозволив конкретизувати місце та роль якості вищої освіти в системі соціальної функції держави та з'ясувати той факт, що найбільш значущими підсистемами в контексті актуалізації зав'язків відповідних феноменів є підсистема освіти та науки, а також культурологічна підсистема.

Виокремлення культурологічної підсистеми на рівні однієї з основних детермінант якості вищої освіти обумовило необхідність конкретизації її змісту. Було визначено, що культурологічна підсистема актуалізує свої зв'язки з проблематикою якості вищої освіти через такі основні напрямки: соціальна антропологія (дослідження історії та практик функціонування суспільних інституцій); цінності та норми поведінки (якість цінностей, так само як й якість норм поведінки, є результатом освіти); якість ретрансляції та засвоєння культурної спадщини суспільством (якість вищої освіти стає умовою вірного розуміння змісту культурних здобутків та адекватного оцінювання їх значущості для подальшого розвитку); культурне середовище є одночасно як умовою розбудови архітектоніки суспільно-політичних та соціально-економічних відносин в державі, так й детермінантою гармонічного розвитку людини. Було доведено, що якість вищої освіти розглядається як умова для формалізації системи цінностей у правовому полі держави та їх актуалізації у суспільних нормах.

За результатами проведеного дослідження було: 1) визначено наявність прямих та опосередкованих зв'язків якості вищої освіти з окремими підсистемами соціальної сфери держави (пряма кореляція може бути розглянута через факт входження підсистем освіти та охорони здоров'я до соціальної сфери держави, адже обидві ці підсистеми апелюють до феномену якості вищої освіти у межах регламентуючих їх функціонування нормативно-правових документів; опосередкована кореляція між відповідними феноменами розкривається через призму підготовки фахівців з вищою освітою для кожної з підсистем соціальної сфери); 2) концептуалізовано наявність реверсних взаємодій між якістю вищої освіти та соціальною функцією держави (мультиплікатор таких реверсивних впливів, з одного боку, обумовлює діалектичний розвиток обох з учасників відповідної взаємодії, а з іншого – такий розвиток не є пропорційним за своїми силою та вектором); 3) вплив суб'єктів публічного управління на якість вищої освіти не лише може, а й повинен відбуватися через соціальну функцію держави. Таке наше твердження базується, з одного боку, на згаданому нами вище взаємозв'язку (реверсність

та мультиплікативність впливів), а з іншого – на сутності феномену якості (якість є соціальною нормою, а отже має свою частку обґрунтованості через зміст феномену соціальної функції держави).

Ключові слова: функції держави; класифікація функцій держави; якість освіти; якість вищої освіти; публічна політика у сфері забезпечення якості вищої освіти; система соціальних функцій держави; культурологічна підсистема суспільства.

Постановка проблеми. Проблематика ідентифікації якості вищої освіти на рівні однієї з ключових детермінант суспільного розвитку може бути розкрита як через призму затверджених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 року № 70/1 глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року. Відповідні норми цього програмного документу були адаптовані для України у межах Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» та набули своєї інституалізації в Указі Президента України від 30.09.2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Серед визначених Цілей Сталого розвитку питання якості освіти позиціонує на рівні однієї з сімнадцяти цілей (ціль №4 «Якісна освіта»). Окремі із завдань та індикаторів цієї цілі, не дивлячись на її умовно вузьке галузеве спрямування (система освіти), апелюють до відмінних від сфери вищої освіти напрямів. Наприклад, завдання 4.1. – «Забезпечити доступність якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків», завдання 4.2. – «Забезпечити доступність якісного дошкільного розвитку для всіх дітей», завдання 4.3. – «Забезпечити доступність професійної освіти», за напрямом «забезпечити доступність», апелюють до соціальної сфери суспільства. У свою чергу, завдання 4.7. – «Створити у школах сучасні умови навчання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів» також може бути розглянуто через призму соціальної сфери, а саме через той його фокус, який зосереджено на «створенні умов» [29]. Нагадаємо, що соціальна сфера суспільства зосереджена на забезпеченні рівних стартових можливостей для всіх громадян за кожним з напрямів соціально-економічної, суспільно-політичної та культурно-духовної активностей. Отже, поєднання виокремлених нами за результатами аналізу змісту Цілей сталого розвитку концептів, а саме – «забезпечити доступність» та «створити умови», з проблематикою соціальної функції держави є цілком логічним та своєчасним за часом актуалізації кроком. Така актуальність може бути пояснена через призму, з одного боку, завдань Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року (забезпечення всеохоплюючої та справедливої якісної освіти; забезпечення рівних прав і можливос-

тей; забезпечення рівних можливості доступу до освіти тощо) [26], а з іншого – норм державних соціальних стандартів та державних соціальних норм (забезпечення освітніми та соціально-культурними послугами; віднесення послуг ЗВО до державних соціальних нормативів; надання гарантованих обсягів у сфері освіти тощо) [23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної функції держави, у тому чи іншому контексті свого складного та багатогранного змісту, набула свого розвитку у роботах таких вчених як: С.М. Бондаренко та Н.В. Бугас (доведено можливість сприйняття соціальної політики держави на рівні підґрунтя для забезпечення соціального розвитку); О.О. Калініченко (розглянуто структуру та значення соціальної сфери суспільства; конкретизовано зміст кожного з різновидів соціальної сфери); Г.В. Кравець (конкретизовано виклики та перспективи розвитку соціальних функцій держави в сучасних умовах; досліджено вплив глобалізації на виконання державою своїх соціальних функцій); Е.М. Лібанова (обґрунтовано перспективи трансформації соціальної сфери України); Г.В. Назарова та С.Ю. Гончарова (обґрунтовано теоретично-практичні аспекти розвитку соціальної сфери в сучасній економіці); І.М. Новак (розглянуто зміст концептуальних підходів щодо напрямів та моделей розбудови соціальної держави в Україні); Л.В. Синяєва, І.С. Верховод, А.В. Ярчук (проаналізовано стан та визначено перспективи подальшого розвитку соціальної сфери в Україні); Л.Й. Ситар та Р.М. Скриньковськи (визначено кількість та проаналізовано стан об'єктів соціальної інфраструктури України; проведено аналіз обсягів фінансування соціальної сфери) та інші дослідники. Неабиякий внесок у дослідженні соціальних функцій держави через призму проблематики публічного управління було здійснено: Голубчуком В.С. (проведено аналіз західноєвропейського досвіду формування та реалізації соціальної політики держави; визначено особливості публічне управління соціальним розвитком на основі підвищення якості життя); О.А. Дегтярем (досліджено особливості розвитку соціальної сфери в умовах становлення інноваційної економіки; обґрунтовано напрями вдосконалення механізмів розбу-

дови системи управління соціальною сферою); І.І. Колосовською (обґрунтовано домінування соціальних детермінант у функціонуванні та розвитку системи публічного управління); Т.А. Крушельницькою та М.Ф. Івашовим (узагальнено світові тенденції та визначено національні суперечності в розбудові державної соціально-економічної політики); А.П. Лелеченкою (з'ясовано напрями впливу публічного управління на соціальний складник регіональної політики); А.В. Озаровською (розглянуто особливості формування та реалізації соціальної політики як складової соціального управління); Б.М. Цимбалом (актуалізовано проблематику публічного управління безпекою особистості крізь призму соціального захисту та соціальної безпеки) та багатьма іншими вченими. Слід звернути увагу на той факт, що всі згадані нами вище наукові доробки, були зосереджені на проблематиці соціальної функції держави в цілому, тобто без її так званого прив'язування до окремих її складових або детермінант. Наприклад, проблематика управління у сфері вищої освіти та забезпечення її якості, не дивлячись на неабияку свою значущість для розвитку соціальної складової суспільства, а відповідно й для публічного управління в цілому, не набули свого достатнього розвитку у межах вітчизняного наукового дискурсу. Традиційно склалося що питання публічного управління системою вищої освіти, так само як й питання забезпечення якості освітньої діяльності ЗВО, позиціонують на рівні відносно самостійних фокусів дослідницької уваги. Відповідні питання знайшли своє відображення у роботах: М.А. Ажажи (досліджено проблематику державного регулювання модернізації сфери вищої освіти України в умовах глобалізації них впливів) [1]; І.С. Буки (з'ясовано потенціали методу опитування студентів для розбудови системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти) [16]; Л.М. Грень (проаналізовано переваги та недоліки здобуття дистанційної форми здобуття вищої освіти через призму експертних оцінок студентів) [21]; С.М. Домбровської (обґрунтовано місце та роль рейтингування науково-педагогічних працівників в системі державного управління якістю вищої освіти) [17]; Г.В. Коваль (розкрито суть публічного управління сферою освіти та ідентифіковано основні проблеми державного управління забезпеченням якості вищої освіти) [5]; С.А. Мороз (розглянуто зміст та особливості використання правового механізму державного управління якістю підготовки фахівців на науковому рівні вищої

освіти) [18]; В.М. Мороза (детерміновано залежність розвитку трудового потенціалу держави від рівня освіченості населення) [15]; І.М. Сікорської (обґрунтовано напрями удосконалення змісту та практики використання механізмів державного управління вищою освітою в умовах європейської інтеграції України) [24]; С.О. Шевченка (визначено сутність і структуру державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти та обґрунтовано напрями його впровадження в систему державного управління сферою вищою освітою) [30], а також інших вчених.

Не дивлячись на значну увагу дослідників до проблематики соціальних функцій держави та питань публічного управління забезпеченням якості вищої освіти, ці питання не набули достатнього розвитку у межах своєї діалектичної єдності. Переважна більшість відповідних наукових пошуків була виконана у межах одного зі згаданих вище напрямів організації досліджень, що у кінцевому випадку, обумовило не лише змістовно-практичне розмежування соціальної сфери суспільства та якості вищої освіти, а й недооцінювання їх системно поєданого (синергетичного) потенціалу для подальшого суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку держави.

Постановка завдання. Метою проведення викладеного у межах цієї публікації дослідження є конкретизація місця та ролі якості вищої освіти в системі соціальної функції держави. Для досягнення цієї мети було передбачено проведення аналізу змісту та з'ясування особливостей актуалізації системи соціальних функцій держави, а також визначення її взаємозв'язків з проблематикою якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Проблематика реалізації державою своїх соціальних функцій, з огляду на свою неабияку значущість для забезпечення суспільно-політичного та соціально-гуманітарного розвитку України, постійно перебуває у межах наукових пошуків вітчизняних вчених. Перед тим як зосередитись на аналізі змісту соціальної функції держави, вважаємо за доцільне конкретизувати категоріальний зміст феномену «функції держави» та тим самим ідентифікувати місце соціальної функції серед інших напрямів діяльності держави. Підходи до тлумачення змісту вище згаданої категорії наведені у таблиці 1.

Включені до таблиці 1 визначення дефініції «функції держави» є достатньо типовими за своїм змістом, адже майже кожне з тлумачень апелює до проблематики «напрямів» або «ролі». На нашу думку, зведення процесу розкриття змісту

Підходи до визначення категоріального змісту дефініції «функції держави»

№ з/п	Автор визначення	Тлумачення змісту (визначення)	Квінтесенція змісту визначення
1	Дубинський І.Ю.	функції держави – це основні напрями її діяльності, що залежать від об'єктивних потреб спільних відносин людей у вирішенні загальних справ, змістове наповнення яких скероване історичним напрямом суспільства [3, с. 8]	обумовлені об'єктивними потребами напрями діяльності
2	Коломоєць О.В.	під функціями держави розуміють конкретизовані, інституційно та нормативно оформлені напрями реалізації діяльності держави в ключових сферах життя суспільства [6, с. 43]	напрями реалізації діяльності держави в ключових сферах життя суспільств
3	Марущак О.А.	функції держави – основні напрями діяльності держави, які виражають її сутність і соціальне призначення, покликані реалізовувати управління суспільством і поставлені перед нею цілі та задачі [12, с. 20]	основні напрями діяльності держави
4	Марчук Р.П.	функції держави – роль, яку вони виконують щодо суспільства у властивих їй формах і притаманними їй методами; основні напрями і види її діяльності, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність та соціальне призначення в суспільстві [13]	роль, яку вона виконує щодо суспільства
5	Наливайко Л.Р.	головні, взаємопов'язані, об'єктивно необхідні напрями та види її діяльності, що спрямовані на реалізацію завдань, досягнення відповідної мети в конкретних формах, за допомогою спеціальних методів і виражають сутність, соціальне призначення держави, роль та місце в суспільстві на конкретному етапі розвитку. За змістом функції держави – це сукупність однорідних напрямів її діяльності, що характеризуються внутрішньою єдністю та суттєвою відмінністю їх від інших напрямів. За формою функції держави – це сукупність основних видів державної діяльності [28, с. 523]	об'єктивно необхідні напрями та види діяльності держави
6	Ткаченко І.М.	функції держави – це основні, соціально значущі напрямки її діяльності, зумовлені об'єктивними потребами суспільного розвитку, є засобами виконання внутрішніх і зовнішніх завдань, в яких виражаються і конкретизуються сутність держави як складної соціальної системи [27, с. 104]	основні, соціально значущі напрямки діяльності держави

цієї дефініції до цих двох складових є достатньо дискусійним, адже категорія «функцій», у так званому чистому вигляді, розкривається через: процеси (фізіологія); правило або змінна залежність (математика); виконання або звершення (етимологія); здійснення або діяльність (лінгвістика); різновид діяльності або сукупність особливих дій та операцій (управління та менеджмент); напрями впливу або призначення (право); внесок (соціологія); зовнішній прояв властивостей об'єкта (філософія); обов'язок або коло діяльності (загальне розуміння) тощо. Таке різноманіття фокусів уваги щодо актуалізації змісту феномену «функції» дозволяє вести мову про відсутність єдиного підходу у розумінні його сутності. Разом з тим, ми погоджуємося з С.В. Кухтиком, який узагальнюючи думки вітчизняних вчених щодо тлумачення феномену «функції» дістався висновку про те, що переважна більшість дослідників «так чи інакше пов'язують поняття функцій з діяль-

ністю» [8, с. 52] (у нашому випадку – з діяльністю держави).

З огляду на той факт, що з'ясування змісту відповідної категорії дещо виходить за межі обраного нами фокусу наукової уваги, вважаємо за доцільне обмежитись найбільш універсальним за сферою свого застосування визначенням дефініції «функції держави». У якості такого визначення, на нашу думку, може бути використане опрацьоване О.Ф. Скакун тлумачення, а саме – подання функції держави через єдність змісту, форм і методів здійснення державної політики у певній сфері забезпечення безпеки суспільства [25, с. 133]. Отже, у межах нашого дослідження ми сприйматимемо функції держави через такі основні конструкти (характеристики або детермінанти змісту): функції держави конкретизуються через основні її цілі, та як похідні від них – напрями діяльності органів публічного управління; функції держави актуалізуються за напрямом «згори до низу» та

вектором «від теорії до практики» (тут ми маємо на увазі той факт, що на центральному (вищому) рівні відбувається формування державної політики (теорія), а на рівні місцевих державних адміністрацій здійснюються практичні заходи щодо її реалізації (практика)); функції держави є відносно усталеними за своїм змістом (зміст функцій майже не зазнає змін) та стійкими до актуальних викликів сьогодення (та чи інша функція держави, в залежності до конкретної ситуації та (або) етапу розвитку держави, може набувати своєї більшої або меншої значущості але ніколи не зникає у повному обсязі); функції держави є похідними від потреб (запитів) суспільства (функції держави актуалізуються очікуваннями (потребами, запитами тощо) суспільства та конкретизуються у цілях та завданнях держави); функції держави розкривають її сутність та обумовлюють (програмують) її подальший розвиток; реалізація функцій держави відбувається через використання суб'єктами публічного управління загальних та спеціальних механізмів впливу, наприклад – механізмів публічного управління (розкриття змісту функцій держави через призму використання нею тих чи інших механізмів публічного управління передбачає конкретизацію: мети та завдань; системи та структури органів публічного управління; важелів, методів та інструментів впливу; системи

норм та правил; ресурсів та їх джерел) [19, 20]. Сформульовані конструкти (характеристики або детермінанти змісту) категорії «функції держави» будуть нами використані нижче для конкретизації місця та ролі якості вищої освіти в системі соціальної функції держави.

З'ясувавши категоріальний зміст дефініції «функції держави» вважаємо за доцільне навести декілька підходів до їх класифікації. Такий крок є достатньо важливим, адже розгляд обраної нами для дослідження проблематики якості вищої освіти через призму соціальної функції держави повинен враховувати її системні взаємозв'язки з іншими напрямками діяльності держави. Підходи до класифікації функцій держави подані у таблиці 2.

Наведені у таблиці 2 визначення не вичерпують існуючих у вітчизняному науковому дискурсі підходів до класифікації функцій держави. Переважна більшість дослідників, аналіз думки яких щодо класифікації функцій держави ми залишили по за межами цієї публікації, є прихильниками загально-змістовного та загально-суспільного підходів. Конкретизовані у межах цих підходів напрями діяльності держави дозволяють нам вести мову про ідентифікацію проблематики якості вищої освіти у межах тієї чи іншої функції. З одного боку, питання забезпечення якості

Таблиця 2

Підходи до класифікації функцій держави

№ з/п	Автор класифікації	Класифікація	Особливості класифікації
1	2	3	4
1	Калетнік Г.М., Мазур А.Г., Кубай О.Г.	різновиди функцій: 1) цільова функція (визначення цілей та задач управлінського впливу, а також його програмування); 2) спрямівна і координаційна функції (вибір шляхів досягнення цілей, а також розподіл повноважень); 3) стимуляційна функція (спонукування та заохочення); 4) контрольна функція (забезпечення дотримання норм та правил); 5) захисна або безпекова (правоохоронна) [4]	загально-адміністративний підхід (фокус уваги на адміністративній складовій змісту функцій)
2	Котюк В.О.	функції можуть бути класифіковані залежно від: 1) поділу влади (законодавчі, виконавчо-розпорядчі, судові й контрольно-наглядові органи); 2) їх ролі в суспільстві (основні й другорядні); 3) сфери впливу і здійснення (внутрішні і зовнішні); 4) суспільного життя (економічні, політичні, соціальні, гуманітарні, екологічні, ідеологічні); 5) терміну виконання (постійні і тимчасові) [7]	загально-функціональний підхід (фокус уваги на типологізації функцій)
3	Латишева В.В., Чістякова І.М., Моїсєєва Т.М.	різновиди функцій: 1) економічна, (забезпечення ефективного функціонування економічної підсистеми суспільства); 2) політична або безпекова (спрямована на забезпечення суспільно-політичної злагоди, державної безпеки та охороні суверенітету); 3) соціальна (задоволення соціальних потреб населення та підтримання необхідного рівня життя); 4) ідеологічна (підтримка ідеології, організація функціонування інститутів освіти, науки та культури); 5) екологічна, (охорона навколишнього середовища) [11]	загально-змістовний підхід (фокус уваги на змісті та (або) спрямуванні діяльності)

1	2	3	4
4	Марчук Р.П.	за сферами суспільного життя розрізняють функції держави поділяються на: гуманітарні (забезпечення, охорона та захист основних прав людини; охорона природного середовища; соціальне забезпечення тощо), економічні (створення умов для розвитку виробництва, організація та стимулювання наукових досліджень) та політичні (створення демократичних умов, інститутів для вільного виявлення і врахування інтересів різних соціальних груп суспільства; забезпечення умов для збереження і розвитку національної самобутності націй; охорона і захист державно-конституційного ладу; законності та правопорядку) [13]	загально-змістовний підхід (фокус уваги на змісті та (або) спрямуванні діяльності)
5	Машков А.Д.	різновиди функцій держави за сферами суспільного буття: економічна функція (розробка та реалізація стратегічних напрямів розвитку економіки; фінансовий контроль; взаємодія з іншими державами у сфері економіки тощо); політична функція (регулювання сфери політичних відносин; забезпечення реалізації принципів керування суспільством; взаємодія з іншими державами з метою врегулювання взаємовідносин тощо); соціальна функція (забезпечення соціального захисту; надання доступу до певного мінімуму соціальних благ; фінансування охорони здоров'я, культурних заходів, освіти, а також розвиток відповідних інститутів; будівництво житла; розвиток інфраструктури); функція охорони правопорядку (підтримання режиму суспільного правопорядку; встановленням принципів тощо); природоохоронна (екологічна) функція (формування безпечного природного середовища існування людини; захист навколишнього середовища та його відновлення тощо); культурно-просвітницька функція (поширенні знань, освіти; створення, підтримка та розвиток культурних і наукових зв'язків тощо); інформаційна функція (поширення інформації всередині суспільства; формування інформаційної системи тощо) [14]	загально-суспільний підхід (фокус уваги на сфері суспільного буття)
6	Опришко В.Ф., Шульженко Ф.П., Шимон С.І.	внутрішні функції держави: політична (розробка політичної стратегії і тактики розвитку громадянського суспільства, його модернізації); економічна (регулюючий вплив на економічну сферу; забезпечення функціонування всіх форм власності; обмеження монополізму і розвиток конкуренції; захист прав споживачів; здійснення контролю за експортом та імпортом); бюджетна і фінансового контролю; правоохоронна (забезпечення державного і суспільного ладу, народовладдя, охорона законності і правового порядку, прав і свобод людини і громадянина); екологічна (вжиття заходів щодо захисту навколишнього природного середовища і природних ресурсів); інформаційно-комунікативна (забезпечення функціонування систем зв'язку та інформатизації, демократичних умов діяльності електронних і друкованих засобів масової інформації); культурна (розвиток освіти, науки, культури; забезпечення та охорона культурної спадщини; сприяння розвитку народної творчості, самобутності народів); соціальна (забезпечення системи соціальної безпеки; забезпечення рівних можливостей для громадян щодо забезпечення свого добробуту; розробка та забезпечення реалізації соціальних програм щодо вирівнювання соціальної нерівності, подолання безробіття). зовнішні функції держави: захист суверенітету; інтеграція в міжнародну спільноту самодостатніх демократичних держав; зовнішньоекономічна діяльність; г) дипломатична, співпраця з іншими державами; міжнародне співробітництво з питань охорони довкілля; боротьба з міжнародним тероризмом, «відмиванням» коштів, здобутих злочинним шляхом, наркобізнесом, торгівлею людьми і нелегальною міграцією [22]	загально-змістовний підхід (фокус уваги на змісті та (або) спрямуванні діяльності)

вищої освіти є розпорошеними за кожним з цих напрямів (наприклад, у межах загально-адміністративного підходу проблематика якості вищої освіти актуалізується через готовність суб'єкта управління до: визначення цілей та постановки задач; розподілу повноважень та координації зусиль; розбудови систем мотивації та контролю), але найбільш повного свого розкриття вони набувають, на нашу думку, у межах соціальної та (або) культурної функції держави. З огляду на фокус нашої уваги (обраний предмет дослідження), вважаємо за доцільне зосередитись на розгляді першої із згаданих функцій.

На переконання О.О. Калініченко соціальна сфера – «це сукупність галузей і видів діяльності, підприємств, фірм, закладів та установ, які мають забезпечити задоволення потреб людей у матеріальних благах, послугах, відтворенні роду, створити умови для співіснування і співпраці людей у суспільстві згідно з відпрацьованими законами і правилами з метою створення мегаполісів, розвитку масових комунікацій, зміцнення держави».

Схоже за своїм змістом тлумачення ми можемо зустріти у В.І. Куценко та Я.В. Остафійчука, які розглядають соціальну сферу держави через призму спрямованої на задоволення потреб суспільства діяльності [9, с. 340]. Схожість змісту цих тлумачень є достатньо умовною, адже у наданому О.О. Калініченко визначенні фокус уваги зосереджено на «сукупності галузей і видів діяльності», в той час як визначення В.І. Куценко та Я.В. Остафійчука розбудовується навколо безпосередньо самої діяльності. Більш універсальне за своїм змістом визначення соціальної сфери було сформульоване у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, а саме – «сукупність галузей, підприємств, організацій, які безпосередньо пов'язані і визначають спосіб і рівень життя людей, їх добробут, споживання (освіта, культура, охорона здоров'я тощо)» [2, с. 1360]. Цінність цього тлумачення саме для нашого дослідження полягає у конкретизації складових соціальної функції. Безумовно, наданий авторами визначення перелік складових соціальної функції не є вичерпним, а отже залишає місце для його обговорення та доповнення. Наприклад, Л.О. Лазутіна, розглядаючи економічну сутність категорії соціальної сфери, звертає увагу на доцільність подання її змісту через призму двох пов'язаних між собою груп напрямів соціальної діяльності держави, а саме: група тих напрямів, які забезпечують (сприяють) наповнення бюджету («громадське харчування, побутове обслуговування,

житлово-комунальне господарство, туризм, доходні об'єкти рекреаційного комплексу») та група напрямів, реалізація функцій держави за якими потребує фінансування («охорона здоров'я, освіта, наука, культура і спорт, об'єкти рекреаційного комплексу») [10]. Достатньо цікавим у наведеному тлумаченні є наголос авторки не лише на напрямках реалізації соціальної функції держави (охорона здоров'я, освіта, наука, культура), іншими словами на інституціях, а й на функціональних організаціях або інститутах (об'єкти рекреаційного комплексу). Отже, до визначених у словнику сучасної української мови напрямів актуалізації соціальної функції держави (освіта, культура, охорона здоров'я) можемо додати ще й «науку, спорт та об'єкти рекреаційного комплексу». Більш розгорнута характеристика соціальної сфери держави подана на рисунку 1.

Приймаючи до уваги візуалізовану на рисунку 1 загальну структуру соціальної сфери держави спробуємо визначити місце та роль феномену якості вищої освіти у її межах. По-перше, кожна з підсистем соціальної сфери має опосередкований зв'язок з проблематикою якості вищої освіти. Такий зв'язок актуалізується через призму процедур підготовки фахівців з вищою освітою для кадрового забезпечення того чи іншого різновиду професійної діяльності (тут ми апелюємо до участі системи вищої освіти у формуванні кадрового потенціалу кожної зі згаданих у рисунку 1 підсистем). По-друге, якість вищої освіти має так зване пряме відношення до підсистеми освіти та науки, а також до культурологічної підсистеми. Таке наше припущення може бути підтверджено тим фактом, що так звані базові по відношенню інституту освіти закони України (наприклад, Закон «Про вищу освіту», Закон України «Про фахову передвищу освіту» тощо) містять норми щодо забезпечення якості вищої освіти. Зв'язок культурологічної підсистеми з феноменом якості вищої освіти є більш складним за своїм змістом та потребує додаткового обґрунтування. Таке обґрунтування заслуговує на окремий напрям наукового пошуку, а отже у межах цієї публікації ми зосередимось лише на більш загальних складових цього питання.

У межах наукової літератури культурологічна підсистема суспільства зазвичай розглядається через призму змісту філософських, антропологічних та соціологічних концепцій (традиції, практики, релігія, мистецтво тощо), тобто через культурологічну парадигму. Наприклад:

– соціальна антропологія, як складова культурологічного дискурсу, зосереджена на дослі-

Рис. 1. Загальна структура категоріального змісту соціальної сфери держави

дженні історії та практик функціонування суспільних інституцій, серед яких неабиякої значущості набула інституція освіти (тут ми маємо так зване пряме апелювання до проблематики освіти);

- культура є складним за своїм змістом та структурою суспільно-історичним феноменом, функціональна спрямованість якого зазвичай подається через призму пізнавальної, світоглядної, комунікативної, оціночно-нормативної та інтегрованої функцій (кожна з цих функцій може бути розглянута через призму не лише освіти у цілому, а й безпосередньо через її якість);

- цінності та норми поведінки, як продукти розвитку культурологічної парадигми суспільства, не можуть розглядатися у відриві від інституції освіти та феномену якості (якість цінностей, так само як й якість норм поведінки, є результатом освіти);

- якість ретрансляції та засвоєння культурної спадщини суспільством залежить від спроможності його представників не лише сприймати та розуміти здобутки минулого, а й використовувати їх потенціали у повсякденній діяльності (якість вищої освіти стає умовою вірного розуміння змісту культурних здобутків та адекватного оцінювання їх значущості для подальшого розвитку);

- культурне середовище, з одного боку, є однією з умов розбудови архітекτονіки суспільно-політичних та соціально-економічних відносин в державі, а з іншого – є детермінантою гармонічного розвитку людини. Іншими словами, культура впливає на всі без виключення сфери життєдіяльності держави, суспільства та людини

(якість вищої освіти розглядається як умова для формалізації системи цінностей у правовому полі держави та їх актуалізації у суспільних нормах).

Вище наданий перелік напрямів кореляції культурологічної підсистеми соціальної сфери держави не є вичерпаним та може бути розширеним за результатами додатково проведених наукових досліджень.

Культурна антропологія охоплює етнографію, що вивчає й описує специфіку окремих культур; етнологію як порівняльно-історичний аналіз культур; лінгвістику; археологію і теоретичну антропологію. У центрі проблем соціальної антропології перебувають історія і стан окремих інституційних форм суспільства – церкви, громадянського права, освіти та ін.

Висновки. Приймаючи до уваги вище наведене можемо сформулювати такі основні висновки.

По-перше, якість вищої освіти має пряме та опосередковане відношення до соціальної функції держави. Пряма кореляція може бути розглянута через факт входження підсистем освіти та охорони здоров'я до соціальної сфери держави. Обидві ці підсистеми апелюють до феномену якості вищої освіти у межах регламентуючих їх функціонування нормативно-правових документів. Опосередкована кореляція між відповідними феноменами розкривається через призму підготовки фахівців з вищою освітою для підсистем соціальної сфери (наприклад, якість підготовки фахівців для: системи охорони здоров'я; житлово-комунального господарства; системи соціального захисту; системи публічного управління тощо).

Така парадигма сприйняття місця та ролі якості вищої освіти в системі соціальної функції держави обумовлює залежність рівня ефективності функціонування останньої від якості підготовки фахівців з вищою освітою за відповідним напрямом професійної діяльності.

По-друге, зв'язок якості вищої освіти з соціальною функцією держави має ознаки так званого реверсного впливу. Тут ми маємо на увазі той факт, що вплив якості вищої освіти на соціальну сферу держави є настільки актуальним, наскільки актуальним є й вплив соціальної сфери держави на якість вищої освіти. Мультиплікатор таких реверсивних впливів обумовлює діалектичний розвиток обох з учасників відповідної взаємодії. Разом з тим, без проведення додаткових наукових пошуків ми не можемо стверджувати про існування будь-якої пропорційності між взаємовпливами. Іншими словами, потужність впливу одного з феноменів на інший не означає актуалізацію такого самого за силою зворотного впливу. Не дивлячись на відсутність результатів досліджень щодо існування певного рівня пропорційності між згаданими вище впливами, сам факт розуміння реверсивності та мультиплікативності впливів дозволяє розглянути один з можливих до використання механізмів впливу держави на якість вищої освіти, а саме – меха-

нізм публічної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти.

По-третє, вплив суб'єктів публічного управління на якість вищої освіти не лише може, а й повинен відбуватися через соціальну функцію держави. Таке наше твердження базується, з одного боку, на згаданому нами вище взаємозв'язку (реверсність та мультиплікативність впливів), а з іншого – на сутності феномену якості (якість є соціальною нормою, а отже має свою частку обґрунтованості через категоріальний зміст феномену соціальної функції держави). Приймаючи до уваги цей факт можемо стверджувати про існування зв'язків публічної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти з публічною соціальною політикою, а відповідно й про потенціали останньої для підвищення якості освітньої діяльності ЗВО та якості вищої освіти.

Серед перспективних напрямів продовження висвітленого у межах цієї публікації дослідження, найбільш цікавими на нашу думку є ті з них, фокусом наукової уваги яких є конкретизація місця та ролі якості вищої освіти в культурологічній підсистемі суспільства (культурна функція держави), а також в економічній підсистемі суспільства. Така конкретизація дозволить сформувати комплексне сприйняття змісту та механізмів реалізації публічної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні

Список літератури:

1. Ажажа М.А. Державне регулювання процесу модернізації вищої освіти України в умовах глобалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 79–83.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Дубинський І.Ю. Класифікаційні особливості функцій держави. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30(69), № 4. С. 7–11.
4. Калетнік Г.М., Мазур А.Г., Кубай О.Г. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Київ : Хай-Тек Пресс, 2011. 428 с.
5. Коваль Г., Попіль Ю. Державне управління якістю вищої освіти України в умовах модернізації: проблеми та шляхи удосконалення. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Том 3 (№ 84). С. 206–209.
6. Коломоець О.В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 41–44.
7. Котюк В.О. Основи держави і права : навч. посібн. 3-є вид., доп. Київ : Атіка, 2001. 432 с.
8. Кухтик С.В. Трансформація держави під впливом глобалізації (теоретико-правовий аспект): дис.. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2015. 199 с.
9. Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект: монографія. Київ: Оріони, 2005. 400 с.
10. Лазутіна Л.О. Економічна сутність категорії «соціальна сфера сільських територій». *Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит*. 2013. № 1. С. 150–154.
11. Латишева В.В., Чістякова І.М., Моїсєєва Т.М. Конспект лекцій з дисципліни «Міжнародні організації». Одеса: ДУ ОП, 2021. 132 с.
12. Марущак О.А. Функції держави: визначення поняття. *Держава та регіони: Право*. 2019. № 3(65). С. 17–21.

13. Марчук Р.П. Функції держави. *Енциклопедичний словник з державного управління*. Київ, 2010. С. 744–745.
14. Машков А.Д. Теорія держави і права: підручник. Київ: Дакор, 2016. 492 с.
15. Мороз В.М. Динаміка зміни індексу освіченості населення на Україні як якісна характеристика системи трудового потенціалу країни. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 2. С. 249–256.
16. Мороз В.М., Бука І.С., Бука С.А., Мороз С.А. Оцінювання якості вищої освіти студентами як елемент системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти (на прикладі опитування студентів Балтійської Міжнародної Академії, Латвія). *Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»)*. 2018. Вип. 2(9). С. 282–295.
17. Мороз В.М., Домбровська С.М., Мороз С.А. Рейтинг науково-педагогічних працівників, як складова системи державного управління якістю вищої освіти. *Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»)*. 2017. Вип. 2 (7). С. 294–309.
18. Мороз В.М., Мороз С.А. Порядок та умови вступу до докторантури як елемент правового механізму державного управління якістю підготовки фахівців на науковому рівні вищої освіти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 3. С. 127–134.
19. Мороз С.А. Механізми державного управління розвитком трудового потенціалу вищих навчальних закладів України: дис. ... к. держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2017. 238 с.
20. Мороз С.А. Механізми публічного управління у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні: дис. ... д. держ. упр. : 25.00.02. Миколаїв, 2023. 534 с.
21. Мороз С.А., Романовський О.Г., Мороз В.М., Домбровська С.А., Грень Л.М., Помаза-Пономаренко А.Л. Дистанційна форма здобуття вищої освіти: аналіз думки студентів щодо якості, переваг і недоліків. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2020. Том 79, № 5. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3340> (дата звернення: 12.04.2025).
22. Правознавство: підручник / В.Ф. Опришко та ін. Київ: КНЕУ, 2003. 767 с.
23. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. *Офіційний вісник України*. 2000. 17 листоп. (№ 44). С. 1–4.
24. Сікорська І. М. Удосконалення державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Донецьк, 2006. 21 с.
25. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Правова єдність, 2010. 520 с.
26. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року: Освіта переможців. URL: <https://surl.li/xjwtkg> (дата звернення: 10.05.2025).
27. Ткаченко І. Функції держави: проблеми визначення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 3 (23). С. 102–107.
28. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / Л. Р. Наливайко та ін. Київ: Хай-Тек Пресс» 2016. 628 с.
29. Цілі сталого розвитку Україна: добровільний національний огляд. URL: <https://surl.li/aiflgy> (дата звернення: 10.05.2025).
30. Шевченко С.О. Упровадження державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти – невідкладний засіб реалізації державної освітньої політики в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=278> (дата звернення 14.03.2024).

Tyshchuk O. M. QUALITY OF HIGHER EDUCATION AS A COMPONENT OF THE SYSTEM OF THE STATE'S SOCIAL FUNCTIONS: FEATURES OF POSITIONING AND MANAGEMENT

The article is focused on the concretization of the place and role of the quality of higher education in the system of the state's social functions. The relevant issues were disclosed through the prism of the results of the analysis of the content of the state's social functions and the determination of the features of their interrelations with the problems of the higher education quality.

In order to find out the place of social functions among other areas of the state activity, the categorical content of the phenomenon "state functions" was considered and its quintessence in the framework of the most common interpretations in scientific circulation was identified. Such a step made it possible to identify not only the main constructs of the state's functions, but also to form the basis for considering the approaches to their classification available in the scientific discourse. According to the results of the analysis of the content of classifications of the functions of the state, first of all, the focus of their direct attention was determined (general-administrative, general-functional, general-meaningful and general-social approaches), and secondly, the structure of the state's social sphere was worked out. The corresponding structure is revealed through a set

of interacting institutes, institutions and actions, as well as subsystems connected within the social function (subsystems of social and labour relations, education and science, health care, social protection and provision, recreational services and tourism of household services and catering, housing and communal services, etc.). It is determined that each of the subsystems of the state's social sphere has its own level of connections with the issue of the higher education quality. Such a step made it possible to specify the place and role of the higher education quality in the system of the state's social function and to find out the fact that the most significant subsystems in the context of actualization of connection between the corresponding phenomena are the subsystem of education and science, as well as the cultural subsystem.

Highlighting of the cultural subsystem at the level of one of the main determinants of the higher education quality caused need for specification of its content. It was determined that the cultural subsystem actualizes its connections with the issues of higher education quality through the following main directions: social anthropology (study of the history and practices of the functioning of social institutions); values and norms of behavior as development products (the quality of values, as well as the quality of behavior norms, are the result of education); the quality of retransmission and assimilation of cultural heritage by society (the higher education quality becomes a condition for a correct understanding of the content of cultural achievements and an adequate assessment of their significance for further development); cultural environment is both a condition for the development of architectonics of socio-political and socio-economic relations in the state, and a determinant of harmonious human development. It was proved that the higher education quality is considered as a condition for the formalization of the value system in the legal field of the state and their actualization in social norms.

According to the results of the study, the following objectives were achieved: 1) the presence of direct and indirect connections between the higher education quality and individual subsystems of the state's social sphere was determined (direct correlation can be considered through the fact that the subsystems of education and health care enter the social sphere of the state, because both of these subsystems appeal to the phenomenon of the higher education quality within the framework of regulatory legal documents that regulate their functioning; indirect correlation between the relevant phenomena is revealed through the prism of training specialists with higher education for each of the subsystems of the social sphere); 2) the presence of reverse interactions between the higher education quality and the state's social function is conceptualized (the multiplier of such reverse influences, on the one hand, determines the dialectical development of both of the participants in the corresponding interaction, and on the other – such development is not proportional in its strength and vector); 3) the influence of public administration subjects on the higher education quality not only can, but must also occur through the state's social function. Such our statement is based, on the one hand, on the relationship mentioned above (reversibility and multiplicativity of influences), and on the other – on the essence of the phenomenon of quality (quality is a social norm, and therefore has its share of validity due to the categorical content of the phenomenon of the state's social function).

Key words: *state's functions; classification of state's functions; quality of education; quality of higher education; public policy in the field of assurance of quality of higher education; system of the state's social functions; cultural subsystem of society.*